

Izvirni znanstveni članek/Article (1.01)
 Bogoslovni vestnik 78 (2018) 3,767–784
 UDK: 27-788-055.1(497.4)“19“
 Besedilo prejeto: 08/2018; sprejeto: 09/2018

Miha Šimac

Ob nepravem času: Iz kratke zgodovine delovanja bratov krščanskih šol oziroma šolskih bratov na slovenskih tleh

Povzetek: Prispevek želi na podlagi časopisnihotic in arhivskih virov prvič nekoliko bolje predstaviti kratko epizodo delovanja šolskih bratov na slovenskih tleh. Brate krščanskih šol oziroma šolske brate, ki jih je ustanovil sv. Janez Krstnik de la Salle (1651–1718), v habsburškem imperiju prvič zasledimo na Dunaju v sredini 19. stoletja. S svojim delom so se kmalu priljubili ljudem, njihove šole so se odpirale po vsej monarhije in zunaj nje. Leta 1912 so šolski bratje z Dunaja prišli na Kranjsko in na Hrušici pri Jesenicah odprli pripravnico za mladeniče, ki bi pozneje želeli vstopiti v njihove vrste. Delovanje njihovega zavoda, ki ga je vodil Slovenec, šolski brat Jožef Mauser (1850–1920), je zmotila in prekinila prva svetovna vojna, saj so njihovo stavbo vojaške oblasti uporabile za druge namene. Šolski bratje so upali, da se bodo lahko vrnili po koncu vojne, a spričo razpada monarhije in zaradi novih razmer in nove države se to upanje ni uresničilo. Kljub temu želja po delovanju v novi državi Kraljevini SHS/Jugoslaviji ni zamrla vse do konca tridesetih let 20. stoletja. Deloma nam to izpričuje tudi njihov vnovični prihod v Kraljevino Jugoslavijo, ko so leta 1940 v Zagrebu kupili hišo, da bi tam ustanovili zavod. Toda to je bilo že na pragu nove vojne, ki šolskim bratom – tako kakor ob prvem poskusu – tudi to pot ni dopustila večjega razmaha delovanja. Zdi se torej, da šolskim bratom ni uspelo najti pravega trenutka, ko bi lahko zares razvili svojo dejavnost.

Ključne besede: šolski bratje, Janez Krstnik de la Salle (1651–1718), Hrušica, prva svetovna vojna, Kraljevina SHS/Jugoslavija

Abstract: **Never at the Right Time: From the Short History of Brothers of Christian Schools on Slovenian Territory**

Based on newspaper articles and archival sources, this article for the first time strives to shed some light on the short episode when Brothers of the Christian Schools worked in Slovenia. Brothers of Christian Schools, the order founded by saint Jean-Baptist de la Salle (1651–1718), appeared in the Habsburg Empire for the first time in Vienna in the mid-19th century. Soon their work became popular among people, their schools were being founded along the entire Monarchy and beyond its borders. In 1912, Brothers of Christian Schools came from Vienna to Carniola and at Hrušica near Jesenice they opened a preparation school for young men who later might wish to join them. The operation of this institution,

which was headed by a Slovenian, a brother of Christian Schools Jožef Mauser (1850–1920), was interrupted and ended by the First World War when their property was used by military authorities for other purposes. Brothers of Christian Schools had hoped to return after the war, nevertheless, due to the disintegration of the Monarchy and new circumstances and the new state their hope was in vain. Despite all this, their desire to continue working in the new state of Kingdom of Slovenians, Croats, and Serbs/Yugoslavia had not ceased until the end of the 1930s. Partly this is confirmed also by their return to the Kingdom of Yugoslavia, when they bought a house in Zagreb and founded their own institution there in 1940. Yet, a new war was on its way which prevented, just as the first one did, Brothers of Christian Schools to carry out their work in full swing. Thus, it seems that Brothers of Christian Schools could not manage to find the right moment for their activities to flourish on this territory.

Key words: Brothers of Christian Schools, Jean-Baptiste de la Salle (1651–1718), Hrušica, First World War, Kingdom of Slovenians, Croats, and Serbs/Yugoslavia

1. Uvod

»Na Hrušici so se naselili šolski bratje, ki so prišli iz Strebersdorfa pri Dunaju. Kupili so od g. Schrey veliko vilo. Tamkaj ustanove za enkrat juvenat, v katerem bodo pripravljali poštene mladeniče za svoj red. Pečajo se z vsakovrstnimi šolami. Gospodje so visokoizobraženi vzgojitelji. Posamezne njihove naselbine stoje pod patronatom visokih članov iz cesarske hiše. Ravnatelj brat Anzelm Mavser je Slovenec. Sprejemali bodo na Hrušici samo jugoslovanske mladeniče, Slovence in Hrvate. Za občino, kakor za Slovence sploh, je podjetje velikanskega pomena, zato gospode z veseljem pozdravljamo in jim želimo mnogo božjega blagoslova.«

Tako je 4. maja 1912 o navzočnosti šolskih bratov v jeseniški župniji poročal časopis *Slovenec* (13). Ob omenjeni pomembnosti za občino in tudi za Slovence bi pričakoval, da je do danes o poskusu delovanja šolskih bratov na slovenskih tleh napisanih kar precej prispevkov, vendar se zdi, da je ta tema ostala v senci drugih in nekako prezrta. Ta prispevek skuša vsaj nekoliko osvetliti delovanje šolskih bratov na Kranjskem in njihove poskuse delovanja na slovenskem ozemlju v novih, spremenjenih okoliščinah.

2. Iz zgodovine reda

Bratje krščanskih šol (FSC) oziroma šolskih bratje, kakor jih tudi imenujemo, so bili plod razmisleka, molitve, posebne karizme in požrtvovalnosti njihovega utemeljitelja, sv. Janeza Krstnika de la Salle (1651–1719). Izšel je iz številne in zelo verne francoske ple-

miške družine v Reimsu in kot prvorojencu mu je bilo namenjeno, da prevzame domačo posest. Janeza pa to ni zanimalo, saj ga je prežemala želja, da bi postal duhovnik. Domači mu tega niso branili in nadarjeni deček je že v enajstem letu prejel tonzuro, s šestnajstimi leti, takoj ko je opravil študij filozofije, pa je prejel še kanonikat. Službo je namesto njega opravljal njegov namestnik, sam pa se je posvetil študiju teologije, sprva v Reimsu, pozneje pa še na Sorboni v Parizu. Leta 1678 je bil Janez Krstnik de la Salle posvečen v duhovnika, svoje izobraževanje pa je leta 1680 končal z doktoratom. Med študijem je zaradi smrti staršev nanj padla tudi skrb za vzgojo in izobraževanje mlajših bratov in sester. (Smolik 2000, s. v. »de la Salle«) To je bilo 17. stoletje, čas po koncu 30-letne vojne, ko v Franciji, kakor lahko preberemo v 3. zvezku *Zgodovine Cerkve* (Tüchle et al. 1994, 322) državniki niso poznali ničesar drugega kakor »širjenje državnega ozemlja z neprestanimi vojnami in sijaj dvora, ki naj bi s pospeševanjem humanistične omike presegel baročni Rim. Dvor ni imel niti trohice posluha za stisko socialne odgovornosti svojih poslušalcev, četudi je npr. jezuit Bourdaloue osemnajst let govoril dvorni družbi o dolžnostih krščanskega življenja in oratorijanez Massignon v svojih adventnih in postnih pridigah pred kraljem o neokrnjenih večnih resnicah.« Kralju Ludviku XIV. in njegovemu despotizmu se je jasno postavil po robu nadškof v Cambriju, François Fénelon (1651–1715), s spisom *Les aventures de Télémaque*.¹ V zgodbi, ki jo je postavil v antični svet in čas, so njegovi sodobniki kaj hitro spoznali kritiko takratnega avtokratičnega sistema sončnega kralja Ludvika XIV. V knjigi je Fénelon vladarju na neki način pojasnjeval, da je veličina kralja skrita v tem, da svoje podanike nasiti, ne pa, da zmaguje v vojnih pohodih. Odziv kralja je bil silovit: »Ludvik XIV. je dal že natisnjene pole uničiti, spis pa prepovedal.« (322)

Skrb za preproste ljudi je torej padla na posameznike, ki so se trudili ublažiti težke razmere in pomagati ljudstvu. Po svoje je k temu skušal prispevati tudi mladi duhovnik Janez Krstnik de la Salle. Že v skrbi za izobrazbo svojih mlajših bratov in sester se je soočal s šolskim vprašanjem, še bolj pa je vprašanje izobrazbe spoznaval po prezgodnji smrti svojega duhovnega voditelja Rolanda. Ta voditelj ga je opozoril na težave, s katerimi se je sam srečeval ob ustanavljanju šole za revne deklice, in na vprašanje učiteljskega kadra. De la Salle je postal izvršitelj Rolandove oporoke in je reševal ustanovo svojega duhovnega voditelja. To je uspešno opravil in kaj kmalu se je nanj obrnila sorodnica, da bi ji svetoval pri ustanovitvi šole za dečke:

»Leta 1679. je poslala Adrijana Nijela [Hadrijan Nyel], ruenskega učitelja, ki ji je obljubil, da jo bo podpiral pri tem delu v Remež. Dala mu je dve priporočilni pismi, prednici sester Deteta Jezusa in drugo za de la Salla. Temu je bila zelo po godu učiteljeva vnema in povabil ga je, naj stanuje pri njem, ter mu obljubil, da bo vse storil za izvršitev namena gospe Majefer. Posve-toval se je s prijatelji in se odločil, da vstanovi v župniji sv. Mavricija brezplačno šolo in izroči Nijelu vodstvo. Nova šola je pričela dné 15. malega travna l. 1679. Vsled previdnih naredb de la Salla ni nič preprečilo njene ustanovitve in njenega napredka.« (SU, 15. 1. 1900, 152)

¹ Delo je našlo pot med ljudi in je v prevodih poznano tudi drugod po svetu, denimo v angleškem prevodu (Fenelon 1997).

De la Salle je postal ob tem neke vrste duhovni varuh in ekonom nove šole, pri tem pa je vse bolj spoznaval težave, povezane z učitelji. Zanje je resda prevzel skrb župnik omenjene župnije sv. Mavricija, ni pa se mu zdelo pomembno, da bi bil pozoren na to, kako učitelji živijo, pa tudi, da vsi niso primerni za ta poklic. Ob odličnih in predanih osebah je tako srečeval in spoznaval še drugačno podobo učiteljev: »nespretne ali brez srčne plemenitosti, včasih pa kljub dobri volji neuporabne za veliko delo, da v otroku odkrivajo božjo podobo, ki jo imajo od Stvarnika«. (Smolik 2000, s. v. »de la Salle«) Temu spoznanju je sledil prvi odgovor mladega duhovnika v podobi skupnega bivanja učiteljev, predpisal jim je red in skrbel za njihovo prehrano. Prav tako je bil njihov duhovni svetovalec in jih je »vadel v pobožnosti«. Kljub temu je bil njegov uspeh sprva le delen, zato je iskal nasveta pri svojem spovedniku, ki mu je položil na srce skrb za izobrazbo duhovnikov: »L. 1681. je vzel v velikem tednu učitelje za poskušnjo v svojo hišo; bili so pri njem, če niso bili v šoli, od šestih zjutraj do večerje. Ker se je prepričal, da jim je to v prid, odstopil je del svoje hiše Nijelu in njegovim tovarišem, ter jih naselil v njem o svojem godu 24. rožnika l. 1681.« (SU, 15. 1. 1900, 153) Hkrati se je tudi sam izobraževal in se poglobljal v vzgojne spise in razprave ter skušal dobiti še boljši vpogled tako v svet učencev kakor tudi v učiteljsko delo:

»Vprašanje krščanske vzgoje ga je zgrabilo kot človeka, kristjana in izobraženega duhovnika. Če tu odpove, koliko še velja njegov poklic? Začel je preučevati vzgojne spise, moliti za razsvetljenje, reševati konkretne možnosti, sestajal se je z učitelji, odbral najbolj uporabne in učljive. Nazadnje je šel sam med otroke in videl, da se da z dobroto, znanjem in živo vero doseči mnogo več kakor doslej. Spoznal je, da mu je Bog določil vzgojiteljski poklic, ker mu je naložil take dolžnosti in darove, da ga more opravljati.« (Smolik 2000, s. v. »de la Salle«)

Že kmalu se je glas o njegovi šoli razširil po francoskih župnijah, podporniki njegovega dela pa so bili vidni in ugledni francoski plemiči in dvorjani, ki so si želeli novih učiteljev, da bi delovali tudi v njihovih krajih. Janez Krstnik de la Salle je takrat začel skrbeti tudi za izobraževanje učiteljev – leta 1864 je tako ustanovil dve učiteljišči:

»Gojenci so se zastonj sprejemali, ker so prijatelji in sorodniki de la Salla ustanovili družbo, ki je skrbelo za vse potrebščine zavodov. Predno pa so bili sprejeti, bili so strogo izprašani. Sprejemal je le tiste, o katerih je sodil, da so nadarjeni in v obnašanju zgledni. Dosedanji učitelji de la Salla so se zdaj imenovali bratje krščanskih šol, ime učitelj je ostalo posvetnim učiteljem.« (SU, 15. 1. 1900, 153)

Ustanovitev družbe »bratov neodvisnih krščanskih šol« je prinesla mnogo dobrega: v njegovih šolah za revne dečke so »prvič poučevali v materinščini, prvič v razredih; prvič so skušali zbrati učence v obrtni šoli in jo pospeševati; prvič so tudi organizirali sistematično izobraževanje učiteljev na seminarjih« (Tüchle et al. 1994, 323). Šolske brate je slovesno potrdil papež Benedikt XIII. leta 1725, šest let po smrti njihovega ustanovitelja, ki je bil leta 1888 razglašen za blaženega, leta 1900

pa za svetnika. Od leta 1950 dalje je sv. Janez Krstnik de la Salle, ki goduje 7. aprila, nebeški zaščitnik učiteljev obeh spolov (Smolik 2000, s. v. »de la Salle«, 91).

Šolski bratje so se že zgodaj izkazali po vsej Franciji, svoje delovanje pa so kmalu razširili tudi na druge evropske dežele. Danes šolski bratje delujejo v okoli osemdesetih državah sveta (De La Salle Brothers 2018).

3. Šolski bratje v habsburškem imperiju in v slovenskem tisku

Šolski bratje so se v 19. stoletju širili dokaj hitro in leta 1857 je iz Nemčije v cesarsko prestolnico Dunaj prispelo prvih osem šolskih bratov, ki so tam prevzeli vodenje cesarsko-kraljevih Waisenhäuser. Naslednje leto je bila ustanova spremenjena v ljudsko šolo, ki jo je tedaj obiskovalo okoli 120 fantičev (Waisenknaben). Šolski bratje so se pravzaprav zgodaj znašli na Štajerskem. *Zgodnja danica* je že 8. decembra 1859 poročala o slovesnem blagoslovu njihove hiše:

»V Gracu so mil. knez in škof Otokar 19. u. m. slovesno blagoslovili novo hišo za šolske brate, ki se imenujejo tudi Marijini bratje. Šolski bratje imajo med seboj kakor nekak red. posebno obleko, skor kakor usmiljeni bratje in so izvrstni redniki moške mladosti. V Gradcu se zlasti pečajo za uboge dečke sirote. Ta hiša je bila zidana z milimi darovi, zlasti Nju veličanstev cesarja Ferdinanda in cesarice Marije Ane, mil. škofa in fužinarja žl. Lilienthalskiga, ki je bil lansko leto dobil od sv. Očeta red sv. Gregorja.« (ZD, 8. 12. 1859, 198)

Prav *Zgodnja danica* je pozneje slovenskemu ljudstvu želela posebej predstaviti delovanje reda šolskih bratov, oziroma kakor so jim tudi rekli, bratov krščanskih šol. V ta namen so leta 1866 objavili serijo prispevkov, posvečenih bratom »keršanskih šol«. V eni od številok so objavili povzetek glavnih vodil reda, ki jih je spisal sv. Janez Krstnik de la Salle, potrdil pa papež Benedikt XIII. V prvem poglavju so bili predstavljeni smernice in glavni namen delovanja bratov, »ki je ta, da imajo mladost keršansko odrejatai (iz pomanjkanja ali zanemarjenja take odgoje izvira namreč naj več zla na svetu), jo učiti resnic sv. vere, pa tudi družih za zemeljsko življenje potrebnih znanost in umetnost, torej se nimajo z ničemur drugim pečati, tudi mašniki ne biti, da so laglje in popolnoma le temu poklicu samo vdanik« (ZD, 10. 11. 1866, 249). Drugo poglavje vodil govori o pomembnosti žive vere in o duhu reda, ki je »duh serčnih željá in naj skerbniškega prizadevanja, da bi mladost lepo, keršansko gojili, ji sovraštvo do greha pa ljubezen do čednosti v mlade serca vsajali in jo vadili živeti po naukih svete vere«. Bratje naj stanujejo skupaj, skupaj naj molijo, študirajo, prav tako so v vodilih navodila za pogosto prejemanje svetega obhajila, bratovski opomini, pa tudi, naj bodo bratje sami učeči se mladini »najlepši zgled in prav živa podoba vseh priporočenih jim čednost po zgledu Jezusovem«. Posebej so vodila govorila o tem, kako naj se vedejo v šoli, in tudi o zaobljubah: »Šolski bratje se zavežejo z navadnimi 3 obljubami: uboštva, devištva in pokoriščine, zravno pa še s to posebno, da hočejo vse žive dni mladino učiti in

kerščansko gojiti.« Predpisani sta bili dve leti priprave oziroma preizkušnje: »Kdor te dve leti preskušnjo dobro prestopi, zamore najpred za 3 leta te obljube storiti, in po prestanih teh treh letih, če je že 25 let star in se je sploh vnetega in gorečega skazoval, se zaveže za celo življenje, sicer pa zopet le za druge 3 leta. Večno obljubo ponavljajo vsako leto sv. Trojice dan.« (ZD, 10. 11. 1866, 249) V 29. poglavju, predstavljenem v *Zgodnji danici*, je bilo opisano vsakdanje življenje bratov:

»Vstajajo ob ½ 5, potem beró záse v skupnem bivališu Tomaža Kempčana ali Sv. pismo nove zaveze, opravljajo jutranjo molitev in prebirajo za odločeno premišljevanje pripravno tvarino; po slišani sveti maši se vadijo šolskih reči in se učé katekizma. Ob 7 imajo kosilo (zajutrek), pri katerem se jim bere iz vodil za šolo in učenje, potem molijo litanije deteta Jezusa, da si pridobivajo dobrega duha za učenje in vladanje šole, in poslednjič še prve 3 desetke rožnega venca; potem gredo v šole. Učitelji pa, ki imajo zunaj svoje hiše kje drugej šolo, odhajajo kar po končanih litanijah, pa molijo rožni venec gredé v šolo in iz šole domú, tedaj med potom, in sploh morajo med potom večidel moliti, pa doma odgovor dajati, kaj so počeli, ko so bili zunaj svojega doma. Po šoli, ki terpi dopoldan večidel 3 ure, se učé katekizma, ktereга razlagajo v šoli vsak dan pol ure. Pred južino si vest sprašujejo, med jedjó se jim bere kaj pobožnega, potem se odahnejo do 1, in zopet molijo litanije sv. Jožefa, patrona svojega reda, in rožni venec prav kakor dopoldan pred šolo. Po šoli se ima vsak učitelj sprašati, ktere pregreške in napčnosti je storil posebno v šoli, pa tudi sploh čez dan, da jih obžaluje in sklene, dalje se jih varovati. Po takem premišljevanji se učé in pripravljajo za šolo drugzega dné in čez nekaj časa imajo duhovno berilo, kjer klečé poslušajo skoz pol ure branje iz sv. pisma nove zaveze in pol ure terpi molitev kar precej po tem berilu. Pred večerjo spoznavajo čezdnevne svoje pregreške, pri večerji se jim bere kaj pobožnega in po večerji se zopet učé in pripravljajo za šolo, po opravljeni večerji grejo spat, da so po 9. kmallo vsi v postelji. Kdor čez dan kakšne ukazane molitve zavoljo zadržkov ni mogel opraviti, naj jo opravi zdaj zvečer po 9. uri, preden gre spat.« (ZD, 10. 11. 1866, 250)

Posebej so izpostavili, da »vodila za šolo« niso nespremenljiva, da se vedno znova lahko izboljšujejo iz izkušenj učiteljev in na novo prilagajajo razmeram: »Šolo dela dobro samo dober učitelj.« So pa prav učitelje, ki so jih posebej šolali, opozarjali na izpolnjevanje dvanajstih pravil, med katerimi je bila na prvem mestu ljubezen do šole, opozorili pa so tudi na prijaznost in na nastop pred učenci, ki jih je treba individualno obravnavati, vsakega po njegovem značaju, ter jih navajati s svojim zgledom k lepšemu življenju: »Gorje učitelju, ki hujša mladino!« Predstavljena 12. točka vodil pa navaja: »Uči brezplačno! Šolski brat ima potrebne reči v svojem ustavu; ne smé imeti nobenega premoženja za-se posebej, pa obljubil je tudi brezplačno učiti in gojiti mladino, torej ne smé nobenih daril prejemati ne od šolarjev, ne od staršev, ker darila vežejo k hvaležnosti; on pa mora prost biti, da zamore sebi in celemu redu dobro ime ohraniti.« (ZD, 20. 11. 1866, 259)

Tako organizirani bratje krščanskih šol oziroma šolski bratje so svoje delovanje z Dunaja kmalu razširili na celotno državo in zunaj nje: leta 1861 so že delovali v Bukarešti, leta 1885 so začeli delo v Sofiji, leta 1888 v Feldkirchu, leta 1896 v Budimpešti, dve leti pozneje pa še v Pragi. Od leta 1910 dalje je v habsburškem imperiju delovalo okoli 470 šolskih bratov, ki so v tridesetih ustanovah skrbeli za okoli 6600 šolarjev. (Tietze 2007) Svojo aktivnost so želeli razširiti po drugih deželah, med drugim tudi na Kranjskem.

4. Iz slovenskega časopisja o šolskih bratih na prelomu stoletja

Nekatere omembe tega, da so si bratje prizadevali v svoje vrste privedi tudi slovenske dečke, je moč zaslediti v časopisju že leta 1900. Tega leta so listi podrobneje predstavljali življenje in delo Janeza Krstnika de la Salla, in to z upravičenim razlogom – ljudem so ga želeli podrobneje predstaviti, ker je bil takrat razglašen za svetnika. Župnik Alojzij Kummer² je v *Zgodnji danici* takrat objavil dva članka, v katerih je opisal slovesnost v Rimu in obred kanonizacije in temu dodal še precej podroben opis svetnikovega življenja in dela. (ZD, 13. 7. 1900, 218–220; ZD 20. 7. 1900, 233–234)

Nanj in na šolske brate so bili pozorni tudi na ljubljanski škofiji. Tako je v *Ljubljanskem škofijskem listu* leta 1901 škof in knez Anton Bonaventura Jeglič (1850–1937) nekaj besed namenil tudi šolskim bratom, pohvalil njihovo delo in duhovščino v svoji škofiji obvestil, da imajo bratje svoj noviciat v Strebersdorfu pri Dunaju. Nadalje je škof še zapisal:

»Želeli bi, da se jim prijavi tudi kaj Slovencev. Sprejemajo pa mladeniče, ki imajo poklic in ki so dovršili štiri gimnazijske razrede z dobrim uspehom. S početka je treba za hrano nekaj malega plačati; ko se pa o poklicu prepričajo, onda je vse brezplačno. Ali je kak slovenski mladenič, katerega bi veselilo stopiti v kongregacijo šolskih bratov in se v njej pripraviti za preime-nitni učiteljski poklic? Želelo bi se, ker morebiti jih bomo kmalu tudi na Slovenskem potrebovali.« (LŠL 1901, št. IX., 101)

Žal doslej še ni raziskano, kolikšen je bil takrat odziv in koliko slovenskih fantov je dejansko postalo šolskih bratov. Nekaj prav gotovo, zdi pa se, da ne toliko, kolikor so si šolski bratje želeli. Leta 1911 so namreč Slovenci v domačih časopisih spet lahko zasledili opise šolskih bratov in vabilo, naj se jim pridruži še kaj slovenskih mladeničev. V *Dolenjskih novicah* so že 10. julija 1911 objavili prispevek o šolskih bratih in o tem, da kongregacija bratov krščanskih šol želi »ustreči želji Slovanov v Avstro-Ogrski gledé različnih kategorij katoliških šol, kakor: ljudskih, meščanskih, trgovinskih, realnih šol, učiteljskih pripravnic in mladinskih društev ter skuša v doseg tega smotra večje število redovnih udov si pridobiti«. Zato so

² V časopisju je pri navedenih člankih podpisan kot Kummer, zato je tako naveden tudi v tem prispevku.

apelirali na mlade, naj se prijavijo v njihov juvenat »t. j. mali novicijat ali šolo oblatov«, kamor so sprejemali dečke od 14. do 16. leta starosti. Za sprejetje so bili predpisani nekateri pogoji; med drugim naj bi bili zakonski otroci iz krščanskih družin, »brez duševnih in telesnih hib«. V zadnjem delu prispevka se je poročevallec podrobneje posvetil želji kongregacije, da bi si pridobila slovenske kandidate:

»Če je slovenski kandidat tudi nemščine vešč, se smatra toliko sposobnejši; enako srednješolci in učitelji; sprejemajo se pa tudi rokodelci in kmečki sinovi, če so tudi že bolj v letih, da so le domačih del zmožni. Dokler se ne ustanovi zavod s slovenskim poučnim jezikom, se bo skrbelo, da bodo ti kandidatje po zadobljeni verski in strokovni izobrazbi v nemškem jeziku, dopolnilne izpite v svrhu sposobnosti za pouk v slovenskem jeziku dovršili.«

Dopisnik je svoje poročilo sklenil z naslednjimi besedami: »Marsikateri dijak, ki nima sredstev ali veselja za višje študije, bi kot redovnik lahko veliko koristil svojemu narodu.« (DN, 10. 7. 1911, 101)

Zanimivo, da je takšen članek o šolskih bratih časopis *Slovenec* objavil oktobra pod naslovom Strebersdorf pri Dunaju. V članku je opisan sam kraj in na kratko tudi zavod šolskih bratov, v katerem so leta 1886 najprej ustanovili ljudsko šolo, jo dopolnili še z meščansko šolo, »pozneje še pripravnico ali učiteljišče in nižjo trgovsko šolo«. Opisali so oskrbo zavoda in zapisali še besede o noviciatu in o vodstvu zavoda. (S, 7. 10. 1911, 5) Članek je bil opažen tudi v liberalnem časopisu in *Jutro* je že nekaj dni pozneje objavilo prispevek z naslovom Klerikalne šole. V njem so med drugim opisali, da želijo v avstrijskem šolstvu »poklerikaliti tudi srednje in višje šolstvo«. Pri tem naj bi jim ne zadoščali klerikalni učitelji, temveč, tako *Jutro*: »»Pravi verski pouk« je po njih načelih šele tedaj, kadar ima pouk v rokah kak jezuit ali drugače zavit »šolski brat«, ki fanatizira deco do skrajnosti in ki ne pozna drž. šol. zakona, ker zakon je njemu – »namen, ki posvečuje sredstva!« Pri tem se je pisec obregnil tudi ob razvoj šolstva na slovenskih tleh in posebej poudaril, da se doma razvija »klerikalno šolstvo: Škofovi zavodi, Marijanišče, nunske šole, samostanska učiteljišča itd. itd. in še se nam obeta«. Znanilec teh obetov naj bi bil prav prispevek v *Slovencu*, ki je govoril o šolskih bratih. V *Jutru* so celotni prispevek znova ponatisnili in ga končali takole:

»Za danes le opozarjamo slovensko napredno oficijalno javnost na to kugo, ki se je pričela širiti tudi pri nas na Slovenskem. Izpregovorimo pa ob priliki še, ker je potreba to sistematično, za narod okuževalno širjenje te svojati tudi sestematiško [sic!] pobijati in zatirati. Sicer pa bi tudi država morala tu storiti svojo dolžnost. Naj jo uče vzgledi, da ima ona pri tem svoj interes in svojo škodo!« (J, 12. 10. 1911, 1)

5. Ob prihodu šolskih bratov na Kranjsko leta 1912

Od tega poziva državi pa, se zdi, ni bilo nič, prej nasprotno: naslednje leto so se na Kranjskem, in to na Hrušici, zares naselili prav šolski bratje. Če je časopis *Slovenec* takrat poročal zelo spodbudno o njihovem prihodu, so o njih podobno pohvalno pisali tudi v *Slovenskem učitelju* in v *Bogoljubu*. V *Bogoljubu* so tako objavili naslednje vrstice:

»Šolski bratje, sinovi sv. Jožefa Kalazancija, ki vodijo krščanske šole, so se nastanili na Kranjskem, in sicer na Hrušici pri Jesenicah. Tam so kupili eno izmed hiš, ki so jih rabili za stanovanja pri gradbi tunela skozi Karavanke. Imeli bodo ondi svoj »juvenat«, to je nekako semenišče za bodoče brate. Mladeniči, ki bi hoteli vstopiti pri njih, naj se obrnejo tja gori. Bog blagoslovi njih delo pri mladini v naši domovini!« (Bg 1912, št. 8, 270)

A če so se katoliški listi odzvali zelo spodbudno, so v liberalnem časopisju prihod šolskih bratov označevali precej drugače. List *Dan* je o nakupu vile »Jasno selo«, ki je bila v lasti g. Schreya, 16. aprila 1912 zapisal le to, da so jo kupili šolski bratje, in končal z nekoliko sarkastičnim sporočilom: »Srečna Kranjska!« Že dan prej je *Slovenski narod* objavil: »Sprememba posesti. Vilo »Jasno Selo«, last g. A. Schreya na Hrušici pri Jesenicah, so kupili za vsoto 70.000 K šolski bratje z Dunaja, ki nameravajo otvoriti pripravnico za poznejši sprejem v novincijat tega reda. V ta zavod se bodo sprejemali samo mladeniči iz jugoslovanskih dežel. Vodja zavoda bo Novomeščan č. brat Anselm Mauser. – Kranjska bo torej kmalu obljubljena dežela menihov.« (SN, 15. 4. 1912, 3)

O tem ostrem nastopu proti šolskim bratom ni molčal niti *Gorenjec*. Ob prihodu šolskih bratov, ki bodo po njegovem pomagali širiti krščansko kulturo, je o nasprotnikih med drugim zapisal: »Sovražniki krščanstva seveda škripljejo z zobmi. »Zarjak besni in imenuje »šolske brate«: s kuto našemljene rokovnjače.« (G, 20. 4. 1912)

Ne glede na ta nasprotovanja pa so vsi časopisi poudarjali dvoje: 1. da je bila vila kupljena za znesek 70.000 kron in 2. da je bil za vodja novega zavoda izbran Slovenec, brat Anselm Mauser. Omenjeni znesek nam zgovorno potrjuje tudi ohranjena kupoprodajna pogodba, ki je bila med šolskimi brati in dotakratnim lastnikom Schreyem dejansko podpisana že 26. marca 1912. Res so takrat šolski bratje postali lastniki omenjene vile, ki je stala na naslovu Hrušica št. 83, vendar pa pogled v pogodbo in v zemljiško knjigo razkrije še, da so kot kupci vile navedeni posamezniki reda (in ne red kot takšen): Josef Mauser, Karl Kahl, Adolf Baum in Ivan Gabrijel. (ZAL/KRA, JES–34, Zemljiškoknjizne listine 1912, šk. 1095, 162/12)³ Prvopodpisani je bil tudi tisti, ki je leta 1912, po pričevanju časopisja, prevzel mesto vodja novega zavoda. Iz posameznih časopisnihotic je mogoče posneti: Mauser je bil kot Slovenec tudi *spiritus agens* gibanja, da bi tudi na Kranjskem šolski bratje dobili svoje šolske ustanove. Prav zato ga velja vsaj v kratkih vrsticah predstaviti.

³ Za pomoč pri pridobivanju teh podatkov se zahvaljujem Mitju Kapusu.

6. Ekskurz: Jožef Mauser, brat Anselm (1850–1920)

Vodja novega zavoda šolskih bratov br. Anselm, kakor se je glasilo njegovo redovno ime, je bil Jožef Mauser, doma iz Stare Žage, župnija Poljane pri Dolenjskih Toplicah. Starša, oče Janez Mauser in mati Magdalena, sta si družinsko srečo ustvarila na naslovu Stare Žage št. 47. Dne 12. marca 1850 se jima je rodil sin, ki sta ga krstila za Jožefa. (NŠAL, ŽA, RMK Poljane – Dolenjske Toplice 1812–1861, 132) Mladi nadarjeni fantič je prvo izobrazbo dobil doma, kot sedemnajstletni mladenič pa je vstopil v noviciat šolskih bratov. Po opravljenem noviciatu je kot učitelj leto dni deloval v takratni cesarsko-kraljevi šoli v Waisenhausu, nato pa zelo uspešno v šoli v Fünfhausu. Pozneje je bil v letih od 1883 do 1910 učitelj in vicedirektor, nato pa direktor Norbertinuma v Tullnerbachu pri Dunaju. S predanim delom in ljubeznivostjo ter taktnostjo si je pridobil naklonjenost svojih gojencev, za katere si je s poučevanjem in dobro vzgojo prizadeval, da bi jih vodil k Bogu. (Kongregation der Schulbrüder, Archiv, Zur Frommen Erinnerung im Gebete an den ehrwürdigen Br. Anselmus Georg (Josef Mauser); Jm. J. J. B. Zur Frommen Erinnerung br. Anselmus Georg Mauser)⁴ Svoje delo in poslanstvo je, kakor se zdi, srčno želel uresničevati med Slovenci. Prav zato in ker je bil večš slovenskega jezika, so ga poslali za predstojnika na Hrušico.

7. Šolski bratje na Hrušici

Šolski bratje so na Hrušico prispeli prav v času, ko se je jeseniška župnija pripravljala na prihod kneza in škofa dr. Jegliča in na slovesnost svete birme. O tej slovesnosti je seveda poročalo tudi slovensko časopisje, pri *Zarji* pa so si ob tej priložnosti posebej poskušali privoščiti tako škofa kakor tudi takratnega jeseniškega župnika in br. Anselma Mauserja ter ne nazadnje še veleposestnika Schreya. V opisu sprejema na kolodvoru so med drugim zapisali, da ga je vsak od omenjenih sprejel »po svoje: župnik na kolenih, voditelj kloštra z globokim poklonom – oba sta mu poljubila roko – in g. Schrei s klobukom v roki«. Ob tem so se spotaknili tudi ob škofovo pridigo in namignili, da »g. Bonaventura ni tako hud na bogate nejevernike kakor na siromašne socialne demokrate. Kar je pokazal tudi s tem, da je v spremstvu g. župnika obiskal protestantovskega ravnatelja g. Trapna in tudi g. Luckmanna.« Zapis so končali precej posmehljivo: »Vsa nevera ni enako nevarna; če je dobro pozlačena, jo prenese celo vneta škofovo srce.« (Z, 18. 5. 1912, 1) Zanimivo pa *Zarja* ni prav nič poročala o takratnem blagoslovu novega zavoda šolskih bratov na Hrušici, ki je potekal istega dne. O tem dogodku, pa tudi o šolskih bratih celo v dnevniku škofa Jegliča ni zaslediti nobene posebne vrstice; so pa zato o slovesnosti poročali v *Slovincu*. Poročevalec je zapisal, da je škof blagoslovil novi zavod 12. maja popoldne in da je bila ob tej priložnosti Hrušica okrašena. Škofa so prebivalci Hrušice slovesno sprejeli, pri tem se je posebej izkazala »hrušenska

⁴ Vse dokumente iz arhiva šolskih bratov na Dunaju, uporabljene v tem prispevku, mi je ljubeznivo posredoval arhivar Karel Gerzabek in se mu za to iskreno zahvaljujem.

požarna bramba«. V prispevku so nekaj več vrstic namenili prav šolskim bratom in njihovemu juvenatu. Vanj so takrat sprejemali mladeniče, »stare okrog 14 let, ki bi imeli veselje posvetiti se njihovemu redu« in se izšolati za učitelje. (S, 18. 5. 1912, 3) Zanimivo, da so o naslednjem škofovem obisku pri šolskih bratih časopisi poročali že junija. Škof Jeglič je 21. junija 1912 obiskal zavod šolskih bratov v spremstvu radovljiškega dekana. (S, 24. 6. 1912, 2) Vse, tudi jeseniškega župnika Antona Skubica, je takrat posebno zanimalo, kako se bo novi zavod obnesel in s čim se bo še ukvarjal. V vizitacijskem zapisniku, ki ga je sestavil za škofa Jegliča ob sveti birmi leta 1912, je tako o šolskih bratih in o njihovem nakupu hiše župnik poudaril, da bodo tam imeli juvenat »za mladeniče – novince iz jugoslovanskih dežela. Se bodo li pečali še s čim drugim, še ni znano.« (NŠAL, ŠAL V, Vizitacije, f. 13, Promemoria Jesenice 1912)

Vse je torej zanimalo aktivno delovanje šolskih bratov na Kranjskem. Tega pa so se veselili tudi bratje sami. Žal je bilo v časopisju o njihovem delovanju bolj malo poročil, zato pa je nekoliko več mogoče izvedeti iz zapisov v ohranjeni kroniki zavoda. Iz nje izvemo, da je prvi juvenist v njihov zavod prišel že kmalu po nakupu hiše. Sprva so imeli v zavodu 12 dečkov v starosti od 12 do 14 let, ki so bili razdeljeni na tri oddelke. V tej tako imenovani pripravnici oziroma juvenatu so mladeniče poučevali francoskega in nemškega jezika ter glasbe, petja, violine in harmonija. Prav tako so se v zapisu posebej zahvalili slovenski duhovščini, ki je s svojimi prispevki v različnih časopisih šolske brate in njihovo delovanje predstavila širši javnosti. Tako so namreč postali med vernim ljudstvom precej znani. V šolskem letu 1912/1913 je zavod izobraževal 14 mladeničev. V kroniki so zapisali, da je bilo stanje bolj slabo, saj naj bi se takrat še precej ukvarjali tudi z ureditvijo stavbe, ki še ni bila popolnoma urejena. Ob koncu tega leta so v Strebersdorf na nadaljnje šolanje poslali tri dijake. V letu 1913/1914 je bilo 15 dijakov deležnih običajnega pouka. Poleti 1914 je izbruhnila vojna, ki sprva resda še ni korenito vplivala na delovanje zavoda, se je pa to usodno spremenilo leta 1915.

Ob vstopu Italije v vojno, 23. maja 1915, so vojaške oblasti namreč nemudoma zasedle zavod za vojaške potrebe. Šolski bratje so se, skupaj s svojimi gojenci, takrat umaknili v Strebersdorf, kakor piše v kroniki. (Kongregation der Schulbrüder, Archiv, Birnbaum, Chronik (281–21–02), 2–3) Presenetljivo, slovensko časopisje je o njihovem umiku poročalo že ob koncu aprila tega leta. Časopis *Slovenec* je, denimo, že 22. aprila 1915 poročal, da so se šolski bratje umaknili z Jesenic v Strebersdorf in kot razlog navedli draginjo (S, 22. 4. 1915, 5). Kot zanimivost velja omeniti tudi to, da se je prav avgusta 1915 zgodila zamenjava v vodstvu drugače nedelujočega zavoda šolskih bratov na Hrušici. Takratni vodja br. Anselm je bil premeščen in s Hrušice poslan v Rubentsch pri Pragi, skrb za kranjsko ustanovo pa je prevzel br. Adolf Maria, predvsem zaradi znanja jezika. Toda to ni dosti pomagalo, saj zavod ni deloval. Šolski bratje so se resda novembra 1915 za kratek čas, skupaj z osmimi gojenci, vrnili na Hrušico, a že v marcu 1916 so se morali znova umakniti. Hiša je namreč postala transportna postaja za namene vojaških oblasti, ki so tam postavile tudi barake. (Kongregation der Schulbrüder, Archiv, Birnbaum, Chronik (281–21–02), 2–3) Kakšne so bile razmere v župniji in še po-

sebno na Hrušici v teh vojnih mesecih, je po svoje opisal tudi jeseniški župnik Ivan Prijatelj v promemoriji leta 1918. Škofu Jegliču je takrat poročal o vojaštvu in o vojnih ujetnikih, ki so se znašli v jeseniški župniji, in dodal:

»Tako ob izbruhu italijanske vojske je bila na Hrušici ustanovljena vojaška karantenska postaja za vojne ujetnike. Leta 1915., 1916. sorazmeroma ni bilo veliko število ujetnikov. Bila je bolnišnica v treh oddelkih, za navadno bolne, za bolj težko bolne in pa poseben oddelek za kužne bolezni.« Župnik je tudi navedel, da so leta 1916 za kolero umrli trije ujetniki, dva pa sta bila neprevidena zaradi poveljstva, ki duhovnika ob takšni bolezni ni želelo poklicati. S težavo mu je uspelo poveljstvo prepričati in jim dopovedati, naj se ga pokliče v vsakem primeru. V nadaljevanju pa je župnik predstavil dogajanje na Hrušici ob ofenzivah:

»Ob času ofenzive proti Italiji, jeseni l. 1916 in l. 1917 pa je bilo na Hrušici silno veliko število ujetnikov. Kakor mi je neki častnik rekel, bilo je v oni ofenzivi od začetka pa do maja 1918 nad 100.000 vojnih ujetnikov v karanteni na Hrušici. Bolnikov je bilo med ujetniki zelo veliko, bile so razne bolezni tudi umrlo je ujetnikov precej. Že jeseni 1915. je vojaška oblast napravila posebno vojaško karantensko pokopališče na Hrušici. V začetku je bilo le nekaj mrličev, jeseni 1916. in l. 1917 se je število mrličev pomnožilo. Pokopanih je na vojaškem karantenskem pokopališču na Hrušici 51 ujetnikov, 46 Italijanov, ostali so bili pravoslavni ali židje.« (NŠAL, NŠAL 331, Zapuščina Škof Jeglič, šk. 7, Promemoria Jesenice 1918)

Omenjena postaja je svoj namen nato izgubila in zdi se, da so se vojaške oblasti poskušale s šolskimi brati pogoditi za primerno višino odškodnine. V tem duhu je mogoče razumeti dopis, ki so ga z intendance poveljstva 6. armade 21. avgusta 1918 poslali na provincialat šolskih bratov na Dunaju. V dopisu piše tako:

»Ueberlassung einer Barake:

Auf Zuschrift v. 18. 6. l. J. an das 5. A. Et(appen) Kmdo. In Angelegenheit betreffend die Ueberlassung der beim Hause Nr. 83 in Birnbaum befindlichen Barake wolle anher mitgeteilt werden, ob dem p. t. eine Entschädigung für das in Anspruch genommene Haus seitens der Heeresverwaltung bereits zugekommen ist und in welcher Höhe.«

Pri intendanci so se torej sklicevali na dopis etapnega poveljstva 5. armade z dne 18. junija 1918 in šolske brate spraševali tako o prepustitvi barake poleg njihove hiše (št. 83) na Hrušici kakor tudi glede višine odškodnine (Kongregation der Schulbrüder, Archiv, Birnbaum, Ueberlassung einer Barake, 21. 8. 1918, 281 – 911 – 01).

Kratki del odgovora, ki ga je očitno podpisal br. Anselm in je datiran s 26. avgustom 1918, nam pove, da so bratje za hišo plačali 70.000 kron. Za triletno odsotnost oziroma izgubo možnosti, da bi stavbo uporabljali za svoje delo, naj bi zahtevali 12.000 kron odškodnine. Ob tem pa je br. Anselm navedel še zahtevo za odškodnino za vse uničeno ali poškodovane premičnine. (Kongregation der Schulbrüder, Archiv, Birnbaum, 26. 9. 1918, Anselm) Žal za zdaj ni mogoče reči, v kolikšni

meri so oblasti prisluhnile tem zahtevam, zanesljivo pa so vsaj v nekem določenem znesku morali poravnati nastalo škodo. V dunajskih arhivih doslej še niso bili odkriti dodatni dokumenti, povezani s šolskimi brati na Kranjskem, v kartonu ministrstva za uk in bogočastje, v katerem je bil vsaj del gradiva, povezanega s šolskimi brati na Hrušici, očitno hranjen, pa raziskovalec zdaj najde le prazno mapo. (AT-OeStA/AVA Kultus NK Kath Akten 1080.10 Signatur 96: Mannsklöster – Schulbrüder in Birnbaum (Akten liegen nicht ein))

8. Nove razmere

Zanesljivo so takrat šolski bratje tuhtali o tem, kako bi znova začeli delovati na Hrušici. A vse njihove načrte je preprečil razpad monarhije ob koncu vojne. Z vzpostavitvijo novih držav je kmalu postalo jasno, da bosta takšna vrnitev in delovanje v novih okoliščinah vse prej kakor lahko delo. Njihovo premoženje je namreč takrat začasno prevzela nova državna oblast in vedeli so, da jih čakajo težave. Potrditev teh skrbi so bili dogodki v drugih deželah, kjer so takrat zapirali šole različnih redovnih ustanov, kakor je opozarjal tudi prispevek v *Učiteljskem tovarišu*, ki je povzema *Grazzer Volksblatt*. Med drugim so zapisali, da je »polom osrednjih velesil« skorajda uničil nemško misijonsko delo na Balkanu in na Vzhodu. V Bolgariji so tako šole, ki so jih vodili šolski bratje, prevzeli Francozi, podobno je bilo tudi v Romuniji, nič bolje pa se jim ni godilo niti v novi Kraljevini SHS: »Deško šolo v Sarajevu, ki so jo prevzeli šolski bratje iz Strebersdorfa, so že zaprli. Poslopje so morali prodati srbski vladi. Enaka usoda preti obema, moderno urejenima šolama hčera božje ljubezni v Sarajevi in Zvorniku-Tuzli (materna hiša na Dunaju).« (UT, 28. 2. 1919, 3)

Kljub tem spoznanjem pa so se šolski bratje trudili izvedeti tudi kaj več o usodi njihovega premoženja na Hrušici. Zato so se obrnili na nove oblasti in želeli izvedeti, ali bodo svoje premoženje dobili nazaj in bodo potem lahko še naprej delovali v novi državi. Odgovor ministra za trgovino in industrijo, ki je prispel na Dunaj ob koncu leta 1919, je bil, da minister »ne odobrava« ukinitve sekvestre na imetje bratov krščanskih šol na Hrušici na Gorenjskem vse dotlej, »dok se ne podnese garancija, da če se na teritoriju našeg Kraljestva ustanoviti sopstvena provincija, koja će biti potpuno nezavisna od Beča«. (Kongregation der Schulbrüder, Archiv, Wien, XXI./8. Strebersdorf, den 31. Dezember 1919, Birnbaum, 281–91–02)

Šolski bratje so spoznali, da se vrniti torej ne bodo mogli, zato so poslopje na Hrušici ponudili v odkup takratnemu ministrstvu za železnice v Kraljevini SHS za 300.000 kron (Kongregation der Schulbrüder, Archiv, Birnbaum, Chronik (281–21–02), 4). Dejansko pa je bilo v to vsoto všteto tako poslopje kakor tudi premičnine. Ohranjena kupoprodajna pogodba iz oktobra 1920 namreč izpričuje, da so Josef Mauser, Karl Kahl, Adolf Baum in Ivan Gabriel, ki so bili v zemljiški knjigi vpisani kot lastniki vile, direkciji državnih železnic Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev hišo prodali za 190.000 kron, vse premičnine pa za še dodatnih 105.000 kron. Vse tiste premičnine, ki jih direkcija ni želela odkupiti, so redu šolskih bratov dovolili

hraniti v kapeli na Hrušici oziroma v sosednji sobi. Bolj kakor to, česar niso odkupili, pa je zanimiv seznam, ki so ga ob tej priložnosti napravile državne oblasti in ki izpričuje, kaj vse je takrat bilo v poslojpu. Direkcija državnih železnic je od šolskih bratov med drugim tako odkupila: 25 lesenih postelj, 24 vzmetnic, 15 velikih in 10 malih žimnic, 18 nočnih omaric, 19 velikih omar, 44 navadnih in 3 mize za prtljago, 46 navadnih stolov, 2 divana, 2 kredenci, »7 umivalnih miz z marm. ploščo in ogleдалom«, 9 navadnih umivalnih miz, 11 preprog in 6 zastorov, 14 karnis, 8 obešal za obleko, 10 stenskih slik, 15 električnih svetilk, 10 nočnih posod, 1 pljuvalnik, 23 žarnic, 1 posodo za premog, harmonij, 2 kopalni banji in še nekaj druge opreme (npr. kozarci, police, 2 krampa, 4 lopate). Seznam nam torej po svoje zanimivo odslika opremljenost hiše šolskih bratov na Hrušici. (ZAL/KRA, JES–34, Zemljiško-knjižne listine 1921–1922, šk. 1100, 9/21)

Kupnino, ki jo je plačala država, so šolski bratje deponirali pri Adriabanki v Ljubljani, da bi v prihodnosti morda lahko ponovno začeli delovati (Kongregation der Schulbrüder, Archiv, Birnbaum, Chronik (281–21–02), 4). Omenjena pogodba je bila, kakor se zdi, tudi zadnja, ki jo je br. Anselmu Mauserju še uspelo podpisati, saj je 4. novembra 1920 v Tullnerbachu za vedno zatislil oči. O njegovi smrti je poročal tudi *Slovenec* in navedel, da je br. Anselm Mauser umrl »v 70. letu svoje starosti ter v 53. svojega redovnega življenja« (S, 13. 11. 1920, 4). Zdelo bi se, da se je s prodajo posesti in s smrtjo Slovenca br. Anselma, ki je bil tudi vodja šolskih bratov na Hrušici, dokončno sklenilo resda kratko delovanje šolskih bratov na slovenskih tleh. Zanimivo pa je: bratje tudi še pozneje niso izgubili upanja, da bi se v spremenjenih razmerah kdaj spet vrnili.

9. Neizkoriščena priložnost?

Na možnost vrnitve so, kakor se zdi, pomislili ob ugotovitvi, da se v Ljubljani gradi vajeniški dom. O tem je izčrpno poročal šolski brat Alexius Josef v svojem spisu z naslovom *Lehrlingsheim in Laibach und die Schulbrüder*. Poleti 1932 je društvo Dobrodelnost začelo graditi vajeniški dom, s katerim bi vajencem omogočili nastanitev in vzgojo v Ljubljani. V mirnem predelu mesta so našli prostor, ki je bil dovolj odmaknjen, pa vendarle še dovolj blizu mesta, kjer so delavnice. Vizitator br. Alexius je takrat ocenjeval, da bo v novem domu prostora za okoli 150 oseb. Društvu je primanjkovalo denarja za nakup opreme v notranjosti hiše, zato si je, po pričevanju tega brata, prizadevalo, da bi skrb nad vajeniškim domom prevzel kateri od cerkvenih redov. Tako šolske kakor tudi sestre usmiljenke so bile resda pripravljene prevzeti zavod, vendar pa je društvo očitno želelo, da bi za dečke skrbeli moški vzgojitelji, zato so menili, da bi bili zelo primerni šolski bratje. S tem bi red, ki bi prevzel skrb nad zavodom, moral tudi finančno poskrbeti za dokončanje in opremo hiše. Brat vizitator Alexius Josef je predložil tudi opis celotne stavbe, ki je bila na zunaj končana in tudi že opremljena z okni in pokrita s streho. To je bila 37 m dolga stavba, razdeljena na tri dele, od katerih je enega obsegala tudi kapela. Stavba je imela pet nadstropij. V kletnih prostorih so postavili pralnico, kopal-

nico, garderobe in kuhinjo. V pritličju so bile velika in mala jedilnica, pisarna in kapela, hiša pa je imela predvidena tudi stanovanja za osebje. Vsa stavba je bila postavljena na gramoznih tleh, grajena z opeko in je dopuščala tudi nadaljnje spremembe ali celo dozidavo. Za zdaj je bil na praznem zemljišču predviden vrt. Notranjost hiše je bila potrebna še temeljite opreme: manjkala so tako tla, elektrifikacija in vse preostale napeljave kakor tudi oprema (omare, postelje itd.). Brat vizitator je ocenil, da so stroški ureditve do tedaj znašali okoli 1.600.000 dinarjev; za nadaljnjo ureditev pa bi po njegovem potrebovali še okoli 500.000 dinarjev. Prav tako je upal, da bi se bilo pri tem možno za odlog odplačila dogovoriti s podjetji. Končno bratovo mnenje je bilo, da bi bil takšen projekt za šolske brate izjemnega pomena in zelo zaželen. Odločitev pa je seveda prepustil vodstvu skupnosti. Ob tem pa je opozoril na tisto, kar ga je najbolj skrbelo – to niso bili toliko materialni stroški gradnje itd. kakor pa vprašanje zakonodaje, oziroma specifično: vprašanje konkordata in ureditev odnosov med državo in Cerkvijo. Pri tem je izpostavil predvsem vprašanje vojaške službe za vse morebitne prihodnje novince v njihovem redu. Ker kraljevina ni poznala amnestije za redovnike in novice in bi torej morali opraviti vojaški rok, je brat predlagal, da bi iskali mlade prihodnje člane reda med slovenskimi in hrvaškimi fanti, ki so bili takrat pod Italijo. Italija je namreč v 3. členu konkordata zagotavljala takšnim osebam, da so bile oproščene vojaške službe. (Kongregation der Schulbrüder, Archiv, Lehrlingsheim in Laibach, B. Alex 1935/38, 282–54–02)

Zanimivo je, da najdemo o vprašanju širitve delovanja reda izpod peresa brata Alexiusa Josefa, ki je bil očitno slovenskih korenin in si je torej v duhu svojega predhodnika br. Anselma prizadeval, da bi šolski bratje delovali tudi na naših tleh, še zapis z naslovom *Die Schulbrüder und Jugoslavien*. V njem je omenjal svoje prizadevanje za prihod bratov v Jugoslavijo že leta 1929. Zapis je br. Alexius napisal leta 1938 in v njem ocenil, da so bile razmere takrat še bolj zrele in primerne za ukrepanje. Pri tem se je skliceval tudi na nikoli uveljavljeni konkordat, po katerem bi imeli še več možnosti za delovanje. Iz zapisa se razbere, da so bili bratje dobro poučeni o tem, kaj se je s konkordatom zgodilo in zakaj oziroma kdo naj bi ga blokiral: »Das Konkordat, das vom Jugosl. Parlament mit der Stimmenmehrheit angenommen, vom Senat aber aus taktischen Gründen ferngehalten wurde, um die schismatische Kirche nicht zu reizen, zeigt die günstige Haltung der dortigen Regierung gegenüber der Kirche.«

Po poročilih, ki so jih imeli na voljo, pa so dobro poznali tudi konkordat, v katerem so bili za njihovo delovanje posebej pomembni nekateri členi: člen 12 je govoril o svobodnem delovanju katoliških redovnih skupnosti, člen 28 je dovoljeval verske šole in člen 30 je redovnike in duhovnike oproščal vojaške službe (razen ob splošni mobilizaciji). Po njegovem bi za začetek red deloval le v izobraževalnih institucijah. Ob tem je obžaloval, ker niso izkoristili prej omenjene priložnosti, da bi delovali v Ljubljani v vajeniškem domu. Ta dom se je do tedaj že izjemno razvil in imel že okoli 70 različnih oddelkov, kakor je pisal br. Alexius. Zato pa je več upanja polagal na to, da bi šolski bratje začeli delovati v Zagrebu, obenem pa je omenil, da so takrat v Beogradu že delovali bratje maristi in imeli tam že dve hiši. (Kongre-

gation der Schulbrüder, Archiv, Die Schulbrüder und Jugoslavien, B. Alex 1935/38)

Tudi v tem zapisu je ob koncu navedel še vprašanje podmladka in vojaške obveznosti, spregovoril o načrtu, kam jih pošiljati v noviciat, in omenil problem jezika. Spet je izpostavil to, da bi večje število novih kandidatov za noviciat zagotovo lahko pridobili iz slovenskih in hrvaških krajev, ki so bili drugače pod italijansko oblastjo. Pri tem naj bi jim pomagali tudi slovenski duhovniki; sam se je izrecno skliceval na to, da jih je precej osebno poznal, pa tudi na dejstvo, da je tam kot duhovnik deloval njegov rodni brat. Žal poznamo za zdaj le redovno ime br. Alexiusa Josefa, zato (še) ni bilo mogoče ugotoviti, katerega duhovnika je tukaj mislil. Celo več, v zapisu je šolski brat omenjal še drugega Slovenca, ki je tudi imel tam svojega brata duhovnika: »Auch der lb. Br. Paskal hat einen Bruder als Geistlichen in dieser Gegend.« (Kongregation der Schulbrüder, Archiv, Die Schulbrüder und Jugoslavien, B. Alex 1935/38) Za zdaj, žal, ne vemo, v kolikšni meri je bilo mogoče te ideje brata Alexiusa dejansko upoštevati in jih poskušati preliti v prakso, lahko pa razberemo, da so jih želeli izpeljati tudi zato, ker je bilo v letu 1938 očitno premalo svežih moči. Šolski brat Alexius Josef je namreč zapisal:

»Wie wichtig die Lösung der Frage des »Dranges nach Süden« ist, zeigt auch das heurige Verzeichnis der Brüder, aus dem man ersehen kann, daß wir nach drei Jahren sechzig, über 60 Jahre alte Brüder haben werden. Wenn auch deren Zahl in dieser Zeit infolge des natürlichen Laufens der Dinge etwas verkleinert wird – so wird man doch nötigenfalls nicht einfach alle über das Meer bringen können – und da wird man froh sein, daß wir in der Nähe auch was haben.« (Kongregation der Schulbrüder, Archiv, Die Schulbrüder und Jugoslavien, B. Alex 1935/38)

Temu so očitno res želeli slediti in iz časopisnihotic je razbrati, da je šolskim bratom naposled vsaj deloma uspelo in so se leta 1940 naselili v Zagrebu. Časopis *Slovenec* je tako 22. avgusta 1940 poročal: »Novi redovniki v Zagrebu. V Zagreb so se priselili šolski bratje, ki so prej uspešno in veliko delovali na Francoskem in v Nemčiji. V Tuškancu so kupili hišo, kjer bodo ustanovili svoj zavod. Hišo bodo preuredili, da bo popolnoma ustrezala svojemu novemu namenu.« (S, 22. 8. 1940, 6)

10. Namesto sklepa

Šolski bratje in njihovo delovanje na Kranjskem je bilo, spričo razmer med prvo svetovno vojno, zelo omejenega pomena, kljub vsemu pa je prav, da brate in njihove poskuse delovanja na naših tleh vsaj v grobem poskušamo predstaviti. Iz doslej pridobljenih arhivskih virov in časopisnihotic se ustvarja vtis, da šolski bratje pravzaprav, žal, sploh niso imeli nobene primerne možnosti, s svojim delom proslaviti se med ljudstvom in tukaj pustiti trajne sledove. Njihovi ustanovi na Hrušici je to preprečila vojna vihra, šolskim bratom kot redu pa nove, spremenjene razmere in deloma tudi oblast v novi državi Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Oblast je, kakor se zdi, leta 1919 izrecno želela, da bi red šolskih bratov na teritoriju nove

države vzpostavil samostojno provinco reda, a spričo vseh razmer se to ni moglo zgoditi. Kljub temu so šolski bratje ves čas gojili tiho upanje, da bi lahko delovali tudi v Kraljevini SHS/Jugoslaviji, skrbeli pa so jih zlasti neurejeni odnosi med katoliško Cerkvijo in državo. Nekaj upanja jim je prinesel obetajoči se konkordat, ki pa naposled, žal, ni bil ratificiran. Kljub temu pa jim je vsaj za kratek čas uspelo uresničiti želje in se znova naseliti tudi v kraljevini. Dokaz za to je ustanovitev hiše v Zagrebu, vendar pa ji je – tako kakor naselitvi šolskih bratov na Hrušici – kaj kmalu sledila nova vojna vihra, ki je spet zarezala v mlado, še nerazvito ustanovo in jo zatrla. Dokončno je nadaljevanje njihovega dela na jugoslovanskih tleh padlo v vodo po koncu druge svetovne vojne. Zdi se torej, da so šolski bratje v svoji želji po delovanju na naših tleh vedno znova naleteli na čas in razmere, ki njihovemu trudu niso bile najbolj naklonjene.

Kratice

- AVA** – Allgemeine Verwaltungsarchiv.
- Bg** – *Bogoljub*.
- DN** – *Dolenjske novice*.
- FSC** – Fratrum Scholarum Christianarum.
- G** – *Gorenjec*.
- J** – *Jutro*.
- JES** – Jesenice.
- KA** – Kriegsarchiv.
- KRA** – Kranj.
- LŠL** – Ljubljanski škofijski list.
- NK** – *Neuer Kultus*.
- NŠAL** – Nadškofijski arhiv Ljubljana.
- ÖSTA** – Österreichisches Staatsarchiv.
- RMK** – Rojstna matična knjiga.
- S** – *Slovenec*.
- SN** – *Slovenski narod*.
- SU** – *Slovenski učitelj*.
- ŠAL** – Škofijski arhiv Ljubljana.
- UT** – *Učiteljski tovariš*.
- Z** – *Zarja*.
- ZAL** – Zgodovinski arhiv Ljubljana.
- ZD** – *Zgodnja danica*.
- ŽA** – Župnijski arhiv.

Reference

Arhivski viri

- AT-OeStA/AVA Kultus NK Kath Akten**, 1080.10
Signatur 96: Mannsklöster – Schulbrüder in Birnbaum (Akten liegen nicht ein).
- Kongregation der Schulbrüder, Archiv Wien**,
Birnbaum, 26. 9. 1918, Anselm.
- . Birnbaum, Chronik (281–21–02), 1–4.
- . Die Schulbrüder und Jugoslavien, B. Alex 1935/3.
- . Lehrlingsheim in Laibach, B. Alex 1935/38, 282-54-02.
- . Ueberlassung einer Brake, 21. 8. 1918, 281 – 911 – 01.
- . Wien, XXI./8. Strebersdorf, den 31. Dezember 1919, Birnbaum, 281–91–02.
- . Zur Frommen Erinnerung im Gebete an den ehrwürdigen Br. Anselmus Georg (Josef Mauser), Zur Frommen Erinnerung br. Anselmus Georg Mauser.
- NŠAL 331**, Zapuščina Škof Jeglič, šk. 7, Promemoria Jesenice 1918.
- . RMK Poljane – Dolenjske Toplice 1812–1861.
- . ŠAL V, Vizitacije, f. 13, Promemoria Jesenice 1912.
- Zgodovinski arhiv Ljubljana – enota Kranj**, JES–34, Okrajno sodišče Jesenice, Zemljiškoknjižne listine 1921–1922, šk. 1100, 9/21.
- . JES–34, Okrajno sodišče Jesenice, Zemljiškoknjižne listine 1912, šk. 1095, 162/12.

Časopisni in tiskani viri

- Bogoljub**. 1912, št. 8.
- Dan**. 16. 4. 1912.
- Dolenjske novice**. 10. 7. 1911.
- Gorenjec**. 20. 4. 1912.
- Jutro**. 12. 10. 1911, Klerikalne šole.
- Ljubljanski škofijski list**. 1901, št. 9.
- Slovenec**. 22. 8. 1940, Novi redovniki v Zagrebu.
- . 13. 11. 1920, Umrli je v Tullnerbachu.
- . 22. 4. 1915, Šolski bratje na Hrušici.
- . 24. 6. 1912, Šolski bratje na Hrušici.
- . 18. 5. 1912, Blagoslovljenje novega zavoda šolskih bratov na Hrušici.
- . 4. 5. 1912, Jeseniške novice.
- . 7. 10. 1911.
- Slovenski narod**. 15. 4. 1912, Sprememba posesti.
- Slovenski učitelj**. 15. 1. 1900.
- Učiteljski tovariš**. 28. 2. 1919, Konec!
- Zarja**. 18. 5. 1912.
- Zgodnja danica**. 20. 7. 1900, Kummer, Ustanovnik šolskih bratov: Ivan Krstnik dela Salle, svetnikom prištet.
- . 13. 7. 1900, Kummer, Ustanovnik šolskih bratov: Ivan Krstnik dela Salle, svetnikom prištet.
- . 20. 11. 1866.
- . 10. 11. 1866.

Druge reference

- De La Salle Brothers**. 2018. Where we are. LaSalle.org. <http://www.lasalle.org/en/where-we-are/> (pridobljeno 21. 8. 2018).
- Fenelon, François**. 1997. *The Adventures of Telemachus, the Son of Ulysses*. Ur., prev. Leslie A. Chilton in O. M. Brack Jr. Athens: University of Georgia Press.
- Smolik, Marijan, ur.** 2000. *Leto svetnikov*. Zv. 2. Celje: Mohorjeva družba.
- Tietze, Erhard**. 2007. 150 Jahre Schulbrüder in Österreich. Provinzialat der Kongregation der Brüder der Christlichen Schulen. <http://www.schulmli.eu/Jubilaeum/> (pridobljeno 20. 8. 2018).
- Tüchle, Herman, C. A. Bouman, in J. Le Braun**. 1994. *Zgodovina Cerkve*. Zv. 3, *Reformacija, protireformacija in katoliška prenova (1500–1715)*. Ljubljana: Družina.